

Likestillings- og
diskrimineringsombudet

Vår ref.:

11/913

Dato:

10.10.2013

Sammendrag

Klager hevdet at Universitetet i Agder hadde brutt sin plikt til individuell tilrettelegging ved ikke å tilrettelegge eksamen for henne etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12.

UiA hadde tilrettelagt eksamen for klager, men ikke i samsvar med legeerklæringen fra overlegen ved nevrologisk avdeling ved Haukeland universitetssykehus. Spørsmålet var om tilretteleggingen fra UiA var *rimelig* eller om klager hadde krav på ytterligere tilrettelegging. Når UiA ikke fulgte legeerklæringens anbefalinger, mente ombudet at dette ga grunn til å tro at klager hadde blitt utsatt for diskriminering. UiA måtte derfor dokumentere hvorfor tiltakene fra legen ikke var rimelig tilrettelegging. Dette kunne ikke UiA, og ombudet kom dermed til at universitetet brøt diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 annet ledd.

Saksnummer: 11/913

Lovgrunnlag: Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven §12

Dato for uttalelse: 24.03.12

OMBUDETS UTTALELSE

Sakens bakgrunn

A er student på Studium C ved Universitetet i Agder. Hun har kronisk utmattelsessyndrom (ME), og søkte første gang om tilrettelegging av tentamen høsten 2010. Hun ble da innvilget tentamen over to dager á 2.5 timer istedenfor en dag á fem timer, og 25 minutters ekstra eksamenstid pr. dag, dette tilsvarer ti minutter pr. time. A påklaget vedtaket om tilrettelegging

til UiAs klagenemnd, som ikke tok klagen til følge. A gjennomførte da de planlagte tentamener med bestått resultat.

A søkte på ny om tilrettelegging av tentamener og eksamener våren 2011. Hun ble da i første instans innvilget at tentamen/eksamen skulle gjennomføres over to dager, 2.5 timer pr. dag, og med mulighet til å hvile på eget hvilerom. Hun fikk også utvidet eksamenstid med ti minutter pr. time, eksamenspapir uten gjennomslag, kvinnelig eksamensvakt, og egen stol og rom. Vedtaket ble på ny påklaget til UiAs klagenemnd, som i møte 19. mai 2011 med fire mot en stemmer fattet følgende vedtak:

«Klagen tas til følge... Klagenemnda viser til at det er lagt fram ny dokumentasjon fra Haukeland universitetssykehus, neurologisk avdeling. Av uttalelsen fra overlege Z framgår det at avdelingen har lang erfaring med tilrettelegging og tilpasset eksamenssituasjon for en rekke studenter med ME, og at det er medisinsk grunnlag for å gi A tilsvarende tilrettelegging som innvilger for studenter med ME ved Universitetet i Bergen. Klagenemnda viser også til at A har lagt fram dokumentasjon for allergi og astma. Denne dokumentasjonen forelå ikke da klagenemnda behandlet klage på vedtak om tilrettelegging for A høsten 2010. Klagenemnda vedtar på dette grunnlag å omgjøre universitetets vedtak. A innvilges 20 minutters tilleggstid pr. time. Hviletid ut over dette innvilges ikke. Klagenemndas vedtak gjelder for eksamen våren 2011.»

A bestod eksamen med den tilretteleggingen hun ble tilbudt.

Partenes syn på saken

A:

A hevder at hun ikke fikk all den tilretteleggingen hun etter loven har krav på. Selv om hun fikk noe ytterligere tilleggstid i klagenemnda, fikk hun ikke innvilget hviletid. Hennes behov for tilrettelegging var godt dokumentert, og samsvarende med den tilrettelegging studenter ved Universitetet i Bergen med ME får.

Av legerklæring/poliklinisk notat, skrevet 15. februar 2011 av overlege Z ved neurologisk avdeling ved Haukeland universitetssykehus, fremgår følgende:

«Vi foreslår følgende tilrettelegging for A i tråd med den ordning vi har for studentene ved UiB:

1. Skriftlig 5 timers eksamen delt over 2 dager.
2. Eget rom med god ventilasjon. Tilrettelagt tidspunkt, de fleste kan starte eksamen kl. 10 om formiddagen.
3. Ekstratid for arbeidet med 20 minutter per time.
4. Hviletid for 15 minutter for hver arbeidsøkt.

Det er medisinsk grunnlag for å gi A en tilrettelegging som ovenfor.»

Det fremgår videre av legeattest fra Y ved Torungen Spesialistsenter datert 18. februar 2011 at A har «en kjent allergisk sykdom med rhinoconjunctivitt og astma. Hun tar regelmessig antihistaminer (Cetirizin). Dette fører ofte til trøtthet og redusert arbeidskapasitet. Jeg anbefaler derfor at hun får forlenget tid under eksamen i år (+ 30 – 50).»

Det medfører heller ikke riktighet at det ble avholdt en rekke møter vedrørende tilrettelegging. Det ble kun avholdt ett møte i semesteret.

Universitetet i Agder (UiA):

UiA viser i sin redegjørelse til at de har mange studenter med behov for tilrettelegging i eksamenssituasjonen. Selv om de tillegger sakkyndige vurderinger stor vekt, er det ingen automatikk i at studenter innvilges tilrettelegging i samsvar med sakkyndiges vurderinger. Bakgrunnen for dette er at det ofte vil være store variasjoner i hvilke anbefalinger om tilrettelegging som gis av ulike sakkyndige. Den vanligste formen for tilrettelegging er 10 minutter ekstra tid pr. time. Ytterligere tilrettelegging innvilges dersom det er dokumentert behov for dette.

Når det gjelder A, er det universitetets mening at den tilretteleggingen hun ble innvilget, var tilstrekkelig for å imøtekomme hennes behov. En alternativ eksamensform, der hun gjennomførte en fem timers eksamen over to dager, innebærer i seg selv en betydelig tilrettelegging. Eksamen på 2,5 timer ligger innenfor det A har uttalt er grensen for hvor lenge hun kan konsentrere seg i ett strekk. Videre har A uttalt at hun var fornøyd med tilretteleggingen høsten 2010, og at hun håpet på lik tilrettelegging tentamen og eksamen våren 2011.

Det har vært omfattende kontakt mellom A og universitetet, og gjennomført en rekke møter for å kartlegge As behov for tilrettelegging.

Universitetet påpeker også at det ikke fremgår at Zs attest hva som menes med en «arbeidsøkt», men at dette i brev fra As advokat, Halgeir Verdal, ble satt til 60 minutter.

Rettslig grunnlag

Ombudet kan gi uttalelse om et forhold er i strid med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven eller ikke, jf. diskrimineringsombudsloven § 3 tredje ledd, jf. § 1 annet ledd nr. 3.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Direkte og indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne er forbudt, jf. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4 første ledd.

Forbud mot «indirekte diskriminering»

Indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne er forbudt, jf. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4 første ledd. Med indirekte diskriminering menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som fører til at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne stilles dårligere enn andre. Forskjellsbehandling som er nødvendig for å oppnå et saklig formål, og som ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller dem som forskjellsbehandles, anses ikke som diskriminering etter loven, jf. § 4 fjerde ledd.

En påstand om diskriminering er ikke nok til at ombudet kan konkludere med at det er "grunn til å tro" at diskriminering er skjedd. Påstanden må støttes av andre opplysninger eller sakens omstendigheter for øvrig.

Plikt til individuell tilrettelegging

Etter dtl § 12 annet ledd skal skole- og utdanningsinstitusjon foreta «rimelig individuell tilrettelegging av lærested og undervisning for å sikre at elever og studenter med nedsatt funksjonsevne får likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter». Etter bestemmelsens femte ledd innebærer denne plikten ikke tilrettelegging som innebærer en «uforholdsmessig byrde». Plikten til individuell tilrettelegging i dtl § 12 er en presisering av det generelle vernet mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne, slik at brudd på tilretteleggingsplikten anses å utgjøre diskriminering, jf. dtl § 12 sjetten ledd.

Av forarbeidene, ot.prp. nr. 44 for 2007-2008 s. 185, følger det at dtl § 12 annet ledd ikke stiller større krav til individuell tilrettelegging enn det som følger av universitets- og høyskoleloven (univl) § 4-3 femte ledd. Denne bestemmelsen sier følgende: «*Institusjonen skal, så langt det er mulig og rimelig, legge studiesituasjonen til rette for studenter med særskilte behov. Tilretteleggingen må ikke føre til en reduksjon av de faglige krav som stilles ved det enkelte studium.*»

Ombudets vurdering

Innledningsvis vil ombudet peke på at det ikke er omstridt at A har «nedsatt funksjonsevne» i lovens forstand. Det er videre enighet om at hun har behov for tilrettelegging i forbindelse med eksamen.

Ombudet vil videre påpeke at utdanning, også høyere utdanning, er en grunnleggende rettighet i det norske samfunnet. Dette fremgår blant annet at FNs konvensjon for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, artikkel 13. Artikkel 13 nr. 2 bokstav b oppstiller i

norsk oversettelse at høyere utdanning «skal på grunnlag av dyktighet gjøres like tilgjengelig for alle, og dette skal gjennomføres ved alle egnede midler».

I tillegg til dette fremgår retten til utdanning av FNs konvensjon for rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD), artikkel 24. Denne artikkelen påpeker at «*States Parties recognize the right of persons with disabilities to education. (...) In realizing this right, States Parties shall ensure that persons with disabilities are able to access general tertiary education, vocational training, adult education and lifelong learning without discrimination and on an equal basis with others*». Konvensjonen er signert av Norge (30. mars 2007), men er ennå ikke ratifisert. De forpliktelsene som påhviler partene til konvensjonen kan dermed ikke påberopes overfor Norge. Ved å undertegne konvensjonen har imidlertid Norge som stat forpliktet seg til ikke å handle i strid med konvensjonens formål, jf. Wienkonvensjonen om traktatretten artikkel 18.

Det er opp til Universitetet i Agder selv å bestemme sin eksamensform. I dette tilfellet er eksamen lagt opp til å være en fem timers skoleeksamen. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven har som formål « å ... sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne», jf. § 1. Ombudet viser til fremlagte legeattester, og legger til grunn at en fem timers skoleeksamen ville stille A dårligere enn andre studenter.

For å bøte på dette har universitetet en plikt til å tilrettelegge for A etter dtl § 12 annet ledd, jf. univl § 4-3 femte ledd. Verken dtl § 12 annet ledd («lærested og undervisning») eller universitets- og høyskoleloven § 4-3 femte ledd («studiesituasjonen») viser eksplisitt til tilrettelegging av eksamen. Universitets- og høyskoleloven § 3-9 første ledd påpeker likevel at «*universiteter og høyskoler skal sørge for at kandidatenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvet og vurdert på en upartisk og faglig betryggende måte*». Ut fra dette er legger ombudet til grunn at tilretteleggingsplikten etter dtl § 12 annet ledd og univl § 4-3 femte ledd også omfatter tilrettelegging av eksamen.

I dette tilfellet har UiA tilrettelagt eksamen for A. Tilretteleggingen går blant annet ut på å avholde eksamen på to dager á 2.5 timer, eget rom og stol, og 20 minutter tilleggstid pr. time. Spørsmålet for ombudet er om

universitetet har diskriminert A ved ikke å ha tilrettelagt for henne i tilstrekkelig grad, jf. dtl § 12. Som nevnt over er det «rimelig» individuell tilrettelegging av eksamen en student kan

kreve. Spørsmålet blir derfor om den tilretteleggingen UiA allerede har tilbudt A er «rimelig», eller om hun kan kreve en ytterligere tilrettelegging.

A har lagt frem legeerklæring fra overlege Z ved Haukeland universitetssykehus, der det fremgår at det er «medisinsk grunnlag» for å gi henne 15 minutter hviletid for hver «arbeidsøkt». Ut fra dette finner ombudet at A har pekt på momenter som gir «grunn til å tro» at UiAs tilrettelegging for henne ikke er tilstrekkelig når hun ikke har fått innvilget dette. Bevisbyrden går derfor over på UiA.

Av lovens forarbeider, ot.prp. nr. 44 for 2007-2008 s. 182, fremgår følgende:

«Dersom sektormyndighetene har foretatt en vurdering og gitt generelle anbefalinger innenfor sitt ansvarsområde, skal dette normalt tillegges vekt ved vurderingen. Blir slike anbefalinger fulgt, har den ansvarlige for tilretteleggingen normalt oppfylt sine forpliktelser. Det skal derfor mye til før et krav om ytterligere tilrettelegging kan føre frem, med mindre det dreier seg om tilretteleggingsbehov som sektormyndighetene ikke har vurdert. For eksempel kan Universitets- og høyskolerådet foreta en grundig vurdering av tilretteleggingstiltak for å gjøre undervisningen tilgjengelig, samt innhente uttalelser både fra de berørtes organisasjoner og ombudet, og deretter utarbeide konkrete anbefalinger. Undervisningssteder som følger disse anbefalingene har da som hovedregel oppfylt sin tilretteleggingsplikt.»

I dette tilfellet har UiAs klagenemnd vurdert hvilken tilrettelegging den anser rimelig for A. I utgangspunktet skal derfor dette tillegges stor vekt ved vurderingen. Ombudet kan likevel ikke se at klagenemnda i sin vurdering har begrunnet *hvorfor* hviletid vil være et urimelig tiltak, utover å peke på at A etter deres mening tidligere har sagt hun kan konsentrere seg i ett strekk i 2,5 timer. Av As brev av 2. desember 2010 fremgår det at 2,5 timer med 25 minutter tillegg er «i underkant nok til å hvile på denne eksamenen». Hun viser til at hun trenger tilstrekkelig med hvile og nok responstid for å kunne avlegge eksamen. Selv om A i etterkant av dette har fått forlenget hviletiden til 50 minutter, kan ombudet vanskelig se at hun her har vist til at hun kan konsentrere seg i 2,5 timer i strekk. Ombudet viser også til fremlagt attest fra Haukeland universitetssykehus, der det fremgår at hun har behov for hviletid. Det faktum at A har bestått eksamen med den tilretteleggingen hun er tilbudt, medfører ikke i seg selv at tilretteleggingen er tilstrekkelig. Det vises på ny til fremlagt legeattest fra Haukeland universitetssykehus, som er utarbeidet av en spesialist på området, som etter det opplyste har lang erfaring i behandling av ME-pasienter.

Ut fra de momentene som er pekt på over, kan ombudet ikke se at UiA har pekt om omstendigheter som kan tilsi at de har foretatt en rimelig tilrettelegging av studiene for A. På denne bakgrunn mener ombudet at UiA har brutt sin tilretteleggingsplikt for A etter lovens § 12 annet ledd.

Konklusjon

Universitetet i Agder brøt diskriminerings- og tilgjengelighetslovens § 12 annet ledd ved ikke å tilrettelegge eksamener for A høsten 2010 og våren 2011 på en tilstrekkelig måte ved innvilgelse av hviletid.

Likestillings- og diskrimineringsombudet har ikke kompetanse til å ilegge erstatnings- og/eller oppreisningsansvar. Spørsmål om erstatning og/eller oppreisning avgjøres av domstolene, jf. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 16, jf. § 17.

Ombudet vil likevel oppfordre partene til å komme frem til en minnelig løsning i saken. Vi ber om tilbakemelding **innen 28. april 2012** om hvordan UiA foreslår å løse saken, dersom UiA velger ikke å bringe saken inn for Likestillings- og diskrimineringsnemnda.

Oslo, 10.10.2013

Sunniva Ørstavik

likestillings- og diskrimineringsombud